

SLOVENSKO POIMENOVANJE TIPOV PTIČJIH MLADIČEV

Slovenian terminology of bird nestling types

AL VREZEC

Nacionalni inštitut za biologijo, Večna pot 111, SI-1001 Ljubljana, Slovenija, e-mail: al.vrezec@nib.si

1. Uvod

Osnova znanstvenega in strokovnega dela je urejeno izrazoslovje. To je predpogoj za uspešno znanstveno komuniciranje in podajanje rezultatov širši strokovni in tudi laični javnosti. Pri izrazoslovju pa je nujno poenotenje, pri čemer je treba natančno definirati izraze in odpraviti sinonimiko, ki bi lahko motila jasnost znanstvenega izražanja. Izrazi se kalijo v člankih, pregledna dela pa potem vse skupaj povzamejo in poenotijo. Slovensko ekološko terminologijo je poenotil TARMAN (1992), še vedno pa so ostali nerešeni nekateri izrazi specialnih ved, denimo ornitologije. Osnovna potreba za nedvoumno komunikacijo raziskovalcev znotraj specialnih ved za določeno živalsko ali rastlinsko skupino je imenik vrst. Ta je bil v slovenščini poenoten za ptice zahodne Palearktike (JANČAR *et al.* 1999). Znanstveno vrstno poimenovanje je s pravili zelo jasno definirano (INTERNATIONAL COMMISSION ON ZOOLOGICAL NOMENCLATURE 1995), medtem ko so pravila poimenovanja na nacionalnem nivoju manj jasna (npr. GEISTER 1991, GREGORI 1991, JANČAR 1999). Še manj jasnosti je pri drugem izrazoslovju, nujno potrebnem pri raziskovalnem ornitološkem delu. Ti izrazi so se z večjimi ali manjšimi razlikami uporabljali v različnih slovenskih ornitoloških delih in prevodih (npr. GILLIARD 1968, GEISTER 1980, 1995 & 1998, BOŽIČ 1983, SOVINC 1994, GOODERS 1998) in, ne nazadnje, v slovenskih strokovnih in poljudnih revijah, kakršne so *Acrocephalus*, *Annales*, *Falco*, *Biota*, *Svet ptic*, *Proteus*, *Gea*, *Lovec*, *Varstvo narave* itd. Kljub temu pravega poenotenja na področju splošnega slovenskega ornitološkega izrazoslovja še vedno nimamo. Še več, nekateri pojavi v slovenščini sploh še niso bili poimenovani, preprosto zato, ker se z njimi pri nas strokovno še nihče ni ukvarjal. Tak primer so tipi ptičjih mladičev, ki so bili v slovenščini poimenovani le v grobem (npr. GILLIARD 1968, GEISTER 1980, BOŽIČ 1983), medtem ko so nekatere bolj specifične skupine tipov ptičjih mladičev, ki se uporabljajo v sodobni ornitološki znanosti (npr. GILL 1995), še vedno brez ustreznega slovenskega izrazo-

slovja. Namen pričujočega prispevka je poimenovati in strokovno obrazložiti izraze za tipe ptičjih mladičev, ki se sicer uporabljajo v svetovni ornitološki literaturi.

2. Pristop k poimenovanju

Pri poimenovanju sem se osredotočil na problem razvitosti in mobilnosti mladičev takoj po izvalitvi, kar je bila tudi sicer osnova pri klasifikaciji tipov ptičjih mladičev (GILL 1995; glej tabelo 1). Pri tem sem izhajal iz posebnih značilnosti, ki izbrani tip kar najbolj ločijo od drugih tipov. Izbrana imena sem ustrezno oblikoval in uskladil z besedotvornimi pravili (TOPORIŠIČ 2001) in se poskušal v čim večji meri izogniti sinonimiki z dosedanjim bolj splošnim poimenovanjem ptičjih mladičev v slovenščini (ERJAVEC 1870, GILLIARD 1968, GEISTER 1980, BOŽIČ 1983, TOME 2003), čeprav sem iskal možnost navezave na že uveljavljena imena. Pri izboru izrazov sem preverjal sopomene, navedene v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, SSKJ (BAJEC *et al.* 1994), saj je za strokovni jezik nujna natančna definiranost izrazov po možnosti brez sopomenov, ki bi ovirali natančnost izražanja. Pri poimenovanju so aktivno sodelovali Henrik Ciglič, dr. Davorin Tome, dr. Tomi Trilar in Tatjana Žener.

3. Pregled dosedanjega slovenskega poimenovanja

V slovenskem poimenovanju tipov ptičjih mladičev sta bili doslej v rabi dve terminologiji, vsaka osnovana na svojih imenotvornih temeljih, vendar obe nanašajoči se le na dve skupini. Prvo starejše poimenovanje je delitev po videzu oziroma poraščenosti ptičjih mladičev na puhovce oziroma mahovce in goliče (ERJAVEC 1870, GILLIARD 1968, BOŽIČ 1983), drugo pa se ozira na njihovo mobilnost in jih deli na begavce in gnezdomce (GEISTER 1980). Obe poimenovanji pa se prepletata, kar je pokazal že Janez Gregori s prevodom knjige GOODERS (1998). Pravzaprav so vsi goliči tudi gnezdomci, medtem ko najdemo med puhovci tako gnezdomce kot begavce (TOME 2003).

3.1. Puhovec (mahovec) in golič

Eden prvih je ptičje mladiče v slovenščini poimenoval Fran Erjavec, ki jih je po rasti in načinu življenja razdelil na dve skupini (ERJAVEC 1870, SCHÖDLER 1875). K prvi skupini je prišteval tiste, ki se izvalijo goli in slepi in jih starši še dolgo pitajo. Imenoval jih je *goliči* ali *kilavci*. Sem je uvrstil mladiče pevcev Passeriformes, vpijaton Coraciiformes, plezalcev Piciformes, ujed Falconiformes in golobov Columbiiformes. Druga skupina, imenoval jo je *mahovci* ali *kebčki*, so mladiči, ki imajo ob izvalitvi že odprte oči, so pokriti z mahom oziroma puhom in takoj tekajo naokoli. Mednje je uvrstil kure Galliformes, pobrežnike Charadriiformes, močvirnike Ciconiiformes in plojkokljune Anseriformes. Zmago Bufon je s prevodom knjige GILLIARD (1968) ločil ptičje mladiče na *mahovce* in *goliče*. Čeprav je poimenovanje morfološko osnovano, se Bufon opira tudi na dejstvo, da mahovci kar hitro začno slediti staršem, medtem ko goliči ostanejo v gnezdu in jih starši še dolgo po izvalitvi pitajo. Pri razlagi se je torej opiral tudi na razvitost in mobilnost mladičev. Ob tem je opozoril, da so s puhom oziroma mahom lahko poraščeni tudi mladiči, ki bi jih po mobilnosti sicer prištevali h goličem. Božič (1983) uporablja podobno delitev, kjer pravi mobilnejšim in dobro razvitim mladičem *puhovci* (»piščanci«), ob rojstvu nebogljenim mladičem pa *goliči*. Ob tem navaja še tretjo vmesno obliko mladičev pri galebih Laridae, čigrah Sternidae, njorkah Alcidae, strmoglavcih Sulidae, ujedah in sovah Strigiformes, kjer so mladiči puhovci, ki pa imajo še tako slabo razvita čutila, da ostanejo v gnezdu več tednov po izvalitvi.

3.2. Begavec in gnezdomec

GEISTER (1980) je opozoril, da je zgoraj opisana delitev na goliče in puhovce za potrebe opazovanja neuporabna. Zato je vpeljal nova izraza, ki sta se nanašala predvsem na razvitost in mobilnost mladičev ob izvalitvi. Za mladiča, ki ostane v gnezdu, nidikolni mladič, je vpeljal izraz *gnezdomec*, za mladiča, ki kmalu po izvalitvi gnezdo zapusti, nidifugni mladič, pa *begavec*. Pravzaprav se izraza tudi dobro ujemata z angleško terminologijo, kjer bi lahko izrazu *altricial* (lat. altrix-icis = rednica, dojilja) pripisali gnezdomca, izrazu *precocial* (lat. praecox-cocis = prezgodnji, prezgodaj zrel) pa begavca.

4. Predlog novega slovenskega poimenovanja tipov ptičjih mladičev

V sodobni ornitološki znanosti se vse bolj uporabljajo podrobnejše delitve tipov ptičjih mladičev z jasno definiranimi značilnostmi, tako na morfološki, mobilnostni kot vedenjski ravni (GILL 1995). Temu je s svojim pristopom zelo dobro sledil GEISTER (1980), vendar je ostal le pri dveh večjih skupinah. Zaradi lažje predstavljenosti in razumevanja je bilo treba rešitev novega slovenskega poimenovanja iskati v konceptu že uveljavljenih Geistrovih begavcev in gnezdomcev. Kljub temu pa mora imeti novo poimenovanje zaradi samostojne rabe imen tudi možnosti uporabe izrazov v bolj specifične namene. Predlog za novo slovensko poimenovanje je zato osnovan kot kombinacija imen širšega pomena (GEISTER 1980) in imen ožjega pomena (tabela 1):

Begavec frčalec (angl. superprecocial) je v ptičem svetu zelo redki tip mladiča, poznan le pri družini velenogih kur Megapodidae. Mladič, ki se izvali v velikem peččenem gnezdu, je ob rojstvu razvit že do te mere, da je ne le sposoben skrbeti sam zase, pač pa je zaradi razvitih peresnih nastavkov že sposoben za kak krajši let (RAETHEL 1988). Ta svojevrstna lastnost je bila zato uporabljena v imenu begavca frčalca – mladič tipa begavec, ki je že sposoben leteti oziroma frčati.

Begavec sledilec (angl. precocial) je tip, ki bi ga dobro opisali že z Geistrovim begavcem, vendar bi takšno poimenovanje vneslo sinonimijo, ki je v strokovnem jeziku nedopustna. Begavec je zato ohranjen za širšo skupino tipov ptičjih mladičev, sledilec pa za konkreten tip, ki ga najdemo denimo pri kurah, plojkokljunih ipd. (tabela 1). Mladič je takoj po izvalitvi že sposoben sam skrbeti zase, vendar ga starši še varujejo in učijo iskati hrano, čeprav jo pobira sam. Mladič zato staršem sledi.

Begavec vodenec (angl. subprecocial) se pojavlja pri ponirkih Podicipediformes, tukalcih Rallidae ipd. (tabela 1). Mladič je begavec, saj je že ob izvalitvi dokaj mobilen, vendar še ni sposoben sam pobirati hrane. Starši ga zato hranijo, celo prevažajo naokoli, kot na primer pri ponirkih, in ga vodijo skozi prve korake življenja.

Begavec uhajalec (angl. semiprecocial) je tip mladiča pri galebih Laridae, čigrah Sternidae ipd. (tabela 1). Mobilnost tega mladiča je precej manjša kot pri predhodnih tipih, a je kljub temu občasno sposoben zapustiti gnezdo, denimo v primeru nevarnosti. Lahko

Tabela 1: Pregled angleškega in slovenskega poimenovanja tipov ptičjih mladičev ter njihove razvojne značilnosti ob izvalitvi s primeri skupin (razdelitev povzeta po GILL 1995). Z masnim tiskom je označen predlog novega slovenskega poimenovanja, ki je sestavljen iz širšega (GEISTER 1980) in ožjega slovenskega poimenovanja.

Table 1: Overview of English and Slovenian terminology of bird nestling types and development characteristics of baby birds after hatching with examples from avian system (classification after GILL 1995). New prepositions for Slovenian terminology are marked in bold, and are a combination of terminology in a broader (GEISTER 1980) and narrower sense.

Angleško / English	Slovensko / Slovenian		Razvojne značilnosti / Development characteristics						Primeri / Examples
	Širše 1 / in broader sense 1	Širše 2 / in broader sense 2	Ožje / in narrower sense	Poraščenost / Down	Oči / Sight	Mobilnost / Mobility	Starši hranijo / Parental nourishment	Navzočnost staršev / Parental attendance	
Superprecocial	puhovec (mahovec, kebček)	begavec	frčalec	puh / down	odprte / open	da / yes	ne / no	ne / no	velenoge kure Megapodidae
Precocial	puhovec (mahovec, kebček)	begavec	sledilec	puh / down	odprte / open	da / yes	ne / no	da / yes	plojkokljuni Anseriformes, deževniki Charadriidae, kljunaci Scolopacidae, koconoge kure Tetraonidae, poljske kure Phasianidae
Subprecocial	puhovec (mahovec, kebček)	begavec	vodeneč	puh / down	odprte / open	da / yes	delno / partly	da / yes	slapniki Gaviiformes, ponirki Podicipediformes, tukalice Rallidae, žerjavi Gruidae
Semiprecocial	puhovec (mahovec, kebček)	begavec	uhajalec	puh / down	odprte / open	delno / partly	da / yes	da / yes	pingvini Sphenisciformes, cevonosci Procellariiformes, galebi Laridae, čigre Sternidae, njonke Alcidae
Semiaitricial I.	puhovec (mahovec, kebček)	gnezdomec	dremavec (1. reda)	puh / down	odprte / open	ne / no	da / yes	da / yes	močvirniki Ciconiiformes, ujede Falconiformes
Semiaitricial II.	puhovec (mahovec, kebček)	gnezdomec	dremavec (2. reda)	puh / down	zaprte / closed	ne / no	da / yes	da / yes	sove Strigiformes
Altricial	puhovec (mahovec, kebček) in golič (kilavec)	gnezdomec	vajjenec	gol / naked	zaprte / closed	ne / no	da / yes	da / yes	golobi Columbiformes, papige Psittaciformes, plezalci Piciformes, pevci Passeriformes

bi rekli, da iz gnezda uide in se nato spet vrne. Uhajalec je torej tip begavca, ki občasno uide iz gnezda, ne more pa skrbeti sam zase in tudi ne slediti staršem.

Gnezdomec dremavec (angl. semialtricial) je tip mladiča pri močvirnikih, ujedah in sovah (tabela 1). Pri poimenovanju tega tipa je bila pri predhodnih slovenskih poimenovanjih narejena največja zmeda, saj so jih po eni strani uvrščali med puhovce, bolj razvite mladiče (Božič 1983), po drugi pa med gnezdomce, manj razvite mladiče (Geister 1980). Gregori je zagato rešil s puhastim gnezdomcem (Gooders 1998), pravzaprav pa gre pri vsem tem za poseben tip, ki ustreza že kategoriji gnezdomca (Gill 1995). Mladiči tega tipa so ob izvalitvi nemobilni, nekateri celo slepi, vendar že vsaj malo poraščeni s puhom (tabela 1). So povsem odvisni od staršev in ostanejo v gnezdu še dolgo po izvalitvi. Pri tem se dokaj kmalu postavijo na noge in tako napol v snu, dremežu, čakajo na starše s hrano. Med gnezdomci dremavci so ugotovili večje razlike v razvitosti ob izvalitvi, saj se denimo močvirniki in ujede izvalijo z že odprtimi očmi, sove pa so ob izvalitvi še slepe. V angleškem poimenovanju so to rešili kar s številkami (Gill 1995), v slovenskem poimenovanju pa lahko to rešimo s pripisom reda, torej gnezdomci dremavci 1. reda za močvirnike in ujede ter gnezdomci dremavci 2. reda za sove.

Gnezdomec valjenec (angl. altricial) je tip mladiča pri pevcih, sicer pa ga najdemo še pri papigah Psittaciformes in plezalcih (tabela 1). Gre za tip gnezdomca, ki je ob izvalitvi še povsem nebogljen, večinoma gol (obstajajo tudi izjeme!) in nesposoben lastne termoregulacije še dolgo po izvalitvi. Starši so zato primorani tudi po izvalitvi sedeti na mladičih in jih greti, kot da bi še vedno valili jajca.

5. Priporočila za uporabo

Predlog novega poimenovanja tipov ptičjih mladičev pravzaprav že uveljavljenemu širšemu poimenovanju in delitvi ptičjih mladičev na begavce in gnezdomce dodaja imena ožjega pomena za podrobnejše tipe. Dvoimensko ime, kjer ima ime ožjega pomena vlogo desnega prilastka, pa je mogoče v uporabi tudi razčleniti. Če je denimo širše poimenovanje bilo uporabljeno oziroma obrazloženo že v predhodnem besedilu, lahko uporabimo v nadaljnjem pisanju le izraz ožjega poimenovanja. Tako lahko na primer zapišemo: »Mladiči divjega petelina so begavci sledilci.« Ali pa: »Begavci divjega petelina so sledilci.« Izražanje je tako bolj dinamično in ni v nasprotju z

jasnostjo strokovnega izražanja. Imena vrst so na primer glede rabe bolj toga, vendar se celo tu dopušča uporaba v deljenem zapisu.

Zahvala: Za zelo tehtne pripombe in smernice pri oblikovanju končne podobe članka in predlogov novih slovenskih imen za tipe ptičjih mladičev se zahvaljujem trem recenzentom: Janezu Gregoriju, Tomažu Jančarju in prof. dr. Kazimirju Tarmanu.

Povzetek

V prispevku je predstavljen predlog novega slovenskega strokovnega poimenovanja tipov ptičjih mladičev, ki je v skladu z mednarodno uveljavljeno klasifikacijo. V slovenskem strokovnem jeziku sta bili do sedaj v rabi dve poimenovanji, ki pa sta se nanašali le na grobe širše skupine: (1) morfološka delitev na puhovce (mahovce, kebkčke) in goliče (kilavce) in (2) vedenjska ter mobilnostna delitev na begavce in gnezdomce. Z mednarodno klasifikacijo, ki pozna šest tipov, se ujema zadnja delitev, ki dobro razvrsti vseh šest tipov v dve skupini. Tako sodijo med begavce (angl. precocial) begavec frčalec (angl. superprecocial), begavec sledilec (angl. precocial), begavec vodeneč (angl. subprecocial) in begavec uhajalec (angl. semiprecocial), med gnezdomce (angl. altricial) pa gnezdomec dremavec (angl. semialtricial), v dveh podtipih, imenovanih redi, in gnezdomec valjenec (angl. altricial).

Summary

A proposal for a new Slovenian terminology of bird nestling types, defined according to the international classification system, is presented. In Slovenian specialist language, two terminologies have been used so far, which separate nestling types into only two larger groups: (1) partition according to the morphology of nestlings, and (2) partition according to the behavioural and mobility characteristics of nestlings. Only the last partition can be connected with the international classification system that identified six types. In the group of precocial nestlings (Slov. begavci), the following types can thus be included: superprecocial (Slov. begavec frčalec), precocial (Slov. begavec sledilec), subprecocial (Slov. begavec vodeneč), and semiprecocial (Slov. begavec uhajalec). In the group of altricial nestlings (Slov. gnezdomci), two types are included: semialtricial (Slov. gnezdomec dremavec), separated in two subtypes, and altricial (Slov. gnezdomec valjenec).

Literatura

- BAJEC, A., JURANČIČ, J., KLOPČIČ, M., LEGIŠA, L., SUHADOLNIK, S., TOMŠIČ, F., ČOP, B., RIGLER, J., ČERNELIČ, I., HAJNŠEK-HOLZ, M., JAKOPIN, F., LEDER-MANCINI, Z., LOGAR, T., MÜLLER, J., HUMAR, M., ŠIRCELJ-ŽNIDARŠIČ, I. & NARTNIK, V., eds. (1994): Slovar slovenskega knjižnega jezika. – Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, DZS, Ljubljana.
- BOŽIČ, I. (1983): Ptici Slovenije. – Lovska zveza Slovenije, Ljubljana.
- ERJAVEC, F. (1870): Domače in tuje živali v podobah, III. Ptice. – ponatis: Mladinska knjiga (1995), Ljubljana.
- GEISTER, I. (1980): Slovenske ptice. – Mladinska knjiga, Ljubljana.
- GEISTER, I. (1991): Vsaki ptici svoje ime. – *Acrocephalus* 12 (48): 98-104.
- GEISTER, I. (1995): Ornitološki atlas Slovenije. – DZS, Ljubljana.
- GEISTER, I. (1998): Ali ptice res izginjajo? – Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
- GILL, F.B. (1995): Ornithology. 2nd Edition. – W.H. Freeman and Company, New York.
- GILLIARD, E.T. (1968): Ptici (prevod Z. Bufon). – Mladinska knjiga, Ljubljana.
- GOODERS, J. (1998): Ptici Slovenije in Evrope (prevod J. Gregori). – Mladinska knjiga, Ljubljana.
- GREGORI, J. (1991): Vprašanja strokovnih in slovenskih ptičjih imen. – *Acrocephalus* 12 (47): 36-40.
- INTERNATIONAL COMMISSION ON ZOOLOGICAL NOMENCLATURE (1995): International Code Of Zoological Nomenclature. – American Association for Zoological Nomenclature, Washington.
- JANČAR, T. (1999): Prispevek k slovenskem ornitološkem imenoslovju in imenotvorju. – *Acrocephalus* 20 (94-96): 87-96.
- JANČAR, T., BRAČKO, F., GROŠELJ, P., MIHELICH, T., TOME, D., TRILAR, T. & VREZEC, A. (1999): Imenik ptic zahodne Palearktike. – *Acrocephalus* 20 (94-96): 97-162.
- RAETHEL, H.S. (1988): Hünervögel der Welt. – Neumann-Neudamm, Melsungen.
- SCHÖDLER (1875): Knjiga prirode, IV. del. Botanika (prevod J. Tušek), Zoologija (prevod: F. Erjavec). – Matica Slovenska, Ljubljana.
- SOVINC, A. (1994): Zimski ornitološki atlas Slovenije. – Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
- TARMAN, K. (1992): Osnove ekologije in ekologija živali. – DZS, Ljubljana.
- TOME, D. (2003): Goliči in puhovci. – *Svet ptic* 9 (2): 28-29.
- TOPORIŠIČ, J., ed. (2001): Slovenski pravopis. – Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.

Prispelo / Arrived: 11.11.2003

Sprejeto / Accepted: 16.12.2003